

УДК 37.0(477.87)

ЧУЖА Наталія Петрівна,
кандидат педагогічних наук,
учитель-методист,
учитель початкових класів
гімназії „Консул” № 86,
м. Київ, Україна

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПАРЕМІЙ

***Анотація.** У статті проаналізовано питання, пов'язані з патріотичним вихованням молодших школярів за допомогою народних паремій. Обґрунтовується актуальність впливу малих жанрових форм усної народної творчості на формування патріотичності учня. Зазначено важливість стислих крилатих висловів у концентрації громадянського почуття, яке в естетичній формі передає практичні життєві поради.*

У статті розглянуто значення народних паремій як активного засобу виховання дієвого патріотизму та утвердження морально-етичних цінностей. Проаналізовано аспекти естетичного, морального та патріотичного виховання завдяки особливій складовій культурного пласту українського народу.

Зазначено важливість суб'єктивного сприйняття паремій у процесі засвоєння, що дозволяє на рівні асоціацій та емоцій здійснювати процес виховання. Наголошується на формуванні позитивного ідеалу людини, що сприяє генеруванню завдяки прислів'ям та приказкам особистісного погляду на справжніх героїв. Презентуються можливості малих жанрових форм в ознайомленні з історичними аспектами боротьби за незалежність. Наголошується, що згадані у висловах діячі слугуватимуть елементом розвитку пізнавального інтересу у вивченні історії народу, аналізі ролі особистостей у певну епоху. Акцентується увага на систематичності в процесі роботи над пареміями задля неформального засвоєння їхнього виховного потенціалу.

***Ключові слова:** національно-патріотичне виховання; початкова школа; виховання засобами українських паремій, прислів'я, приказки, загадки.*

Постановка проблеми. Від початку становлення України як незалежної держави одним із пріоритетних напрямів в освіті є виховання національно свідомих громадян, готових працювати на користь країни, відстоювати її інтереси. А з початком російської агресії цей напрям став особливо актуальним. І якщо навіть після 2014 року і до повномасштабного вторгнення багато українців вва-

жали рідною російську мову, толерували щодо російської музики та культури, то тепер масовий спротив ворогу відбувається не лише на фронті, але й у повсякденному житті. Українці переосмислюють ключові моменти історії, усвідомлюють важливість української мови, її красу, неповторність, слухають українську музику, відкривають для себе сучасних українських письменників, допомагають армії та підтримують український бізнес.

Виклад основного матеріалу. На необхідність розробки нових підходів і шляхів до виховання патріотизму як базового почуття й базової якості „на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу” наголошується в Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти [1], Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр., Державному стандарті початкової освіти.

Варто зазначити, що численні дослідження таких вітчизняних учених, як: Г. Ващенко, А. Макаренка, О. Огієнка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Я. Чепіги та інших – присвячені проблемам, пов’язаним із національно-патріотичним вихованням учнівської молоді. А тепер ми відкриваємо для себе ще й імена засновників українського пласту, які зробили вагомий внесок у національно-патріотичне виховання, – О. Тисовського, І. Чмоли, П. Франка та інших. Усі вони висвітлювали актуальні для свого часу питання виховання національно-патріотичних почуттів як складників національної системи виховання, висували ідею виховання громадянина, патріота своєї Вітчизни. У працях М. Качура, О. Коркішко, І. Мартинюка, В. Паплучного, Ю. Римаценка, О. Сухомлинської, Г. Шевченко та інших висвітлено взаємозв’язок патріотичного, громадянського та національного виховання. Українські традиції як засіб національно-патріотичного виховання досліджували О. Вишневський, М. Стельмах, М. Щербань та інші.

Завдяки тому, що усна народна творчість – особлива царица мистецтва, що створюється колективно, відтворює багатовіковий історичний досвід і світовідчуття народу, його сприйняття історичних реалій і незмінну життєву мудрість, утілює риси національного характеру, його своєрідність, національну свідомість, переоцінити значення українських народних паремій на національно-патріотичне виховання молодших школярів досить важко. Вони використовувалися й використовуються як засоби виховання активного ставлення до життя („Під лежачий камінь вода не тече”), до праці („Без труда нема плода”), як цінність родинних зв’язків („Нема того краму, щоб купити маму”) та важливість збереження здоров’я („Доки здоров’я служить, то людина не тужить”) тощо. Та передусім паремії (прислів’я, приказки та загадки) пробуджують у молодших школярів почуття любові до рідної землі.

Безперечно, тисячоліттями український народ відточував, викристалізовував найбільш ефективні засоби впливу на особистість. І різні види цих засобів по-різному впливають на людину, висвітлюють різні боки її буття, корегують поведінку, учать поетичному погляду на довкілля. Відтак, головною метою ви-

вчення загадок є розумовий розвиток, прислів'їв та приказок – естетичне, моральне та патріотичне виховання. Однак усі вище зазначені фольклорні жанри мають комбінований вплив на особистість. Адже загадки, що покликані розвивати мислення молодших школярів, привчати їх до аналізу предметів довкілля, характерних особливостей та якостей, водночас завдяки своїй високопоетичній формі, стислості, образності впливають на їхню свідомість, сприяючи розумовому й естетичному розвитку та патріотичному вихованню.

Так само завданню формування досконалої людини слугують прислів'я та приказки, які дають настанови в будь-яких життєвих ситуаціях. І хоча прислів'я – це рецепт, готовий підсумок, вони не є висновком, кінцем, а потребують додумування, що кличе за собою нові аспекти аналізу. Саме завдяки цьому паремії знаходять відгук у суб'єктивному досвіді кожної людини, актуалізуючи попередні враження, асоціюючись із раніше набутих. Таким чином, паремії, виявляються універсальним і водночас особистісно значущими засобом виховного впливу на молодших школярів.

Отже, паремійний текст виховує як безпосередньо через значення, так і опосередковано через тропи, використовувані у формальному вираженні змісту. Прислів'я, приказки та загадки впродовж багатьох століть впливали на розум і почуття людей, формуючи народний ідеал людини – працівника, доброзичливого, щедрого, вірного, помічника з поетичною, замріяною й закоханою в природу душею. Про це не раз нагадували й такі видатні українські педагоги, як: С. Русова, К. Ушинський, М. Корф, В. Сухомлинський. Кожен із них у педагогічній діяльності приділяв чимало уваги роботі з пареміями. Так, К. Ушинський і М. Корф у своїх підручниках вміщували на кожному сторінку прислів'я та приказки, а В. Сухомлинський учив дітей складати оповідання й казки на їх основі тощо.

Відомо, як прислів'я та приказки розкривають сутність людських вчинків, влучно й дотепно виявляють природу багатьох людських вад („Діла на копійку, а балачок на карбованець”, „Лінивий сидячи спить, а лежачи робить”). Однак паремії не мали б такого виховного впливу без того, у якій формі відбувається повчання або розвиток кмітливості, розуму. Цінність паремій в їх естетичності, а їхня – у метафоричності, багатозначності.

Багатовікова боротьба українського народу проти загарбників знайшла своє віддзеркалення у численних прислів'ях та приказках, у яких оспівується мужній нескорений герой-борець за волю народу, здатний покласти голову за свою Вітчизну: „Краще впадь, але не зрадь”, „Козак з біди не заплаче”, „Де козак – там і слава”, „Степ та воля – козацька доля”. Окрім того, із прислів'їв та приказок можна дізнатися про українську історію („Од Богдана до Івана не було гетьмана”, „Славний козак Максим Залізняк – славнішає Запоріжжя”), побут та традиції українців („На світі стільки лат, як на селі хат”, „Хто робить лемеші, той їсть книші” тощо).

У молодшому шкільному віці відбувається розвиток соціального пізнання – формується менш егоцентрична позиція, ураховуються думки й почуття ін-

ших людей. Зокрема, видатний український вчений-психолог І. Бех справедливо підкреслює значення для молодших школярів громадського оцінювання їхніх учинків, знань та особистих якостей. І хоча при цьому зростає здатність керувати своєю поведінкою, залишається „прагнення наслідувати моральні зразки, які дають дорослі. Особистий приклад дорослих, з якими дитина постійно спілкується, надзвичайно важливий” [2, с.98].

Таким чином, патріотичне й моральне виховання школярів „переганяє” виховання естетичне, що збіднює етичні почуття особистості, зводючи їх до формально виконуваних правил. Адже до структури будь-якого переконання входить й емоційний компонент, без якого виникає лише потенційна готовність до етичної поведінки.

Враховуючи всі вікові характеристики молодших школярів, особливу увагу звернімо на прислів'я, приказки та загадки, які концентрують у собі етичний, естетичний і пізнавальний досвід народу. Як відзначалося раніше, педагогічна спроможність паремій значною мірою також залежить від їх естетичного насичення. Паремії розкривають перед молодшими школярами світ краси людських стосунків, художнього слова, лаконічності висловлюваних думок. Однак зацікавлення зростає за умови розкриття самими дітьми вираження почуттів через дослідження і використання паремійних зразків. Так, однією з основних вимог при формуванні естетичного досвіду засобами українських паремій є формування культури сприймання фольклорного тексту, тобто спроможність не лише розкрити значення і зміст паремії, але й мати уявлення, яким чином це значення виражене і, водночас, виховання особливої чуттєвості до слова всередині тексту, до його багатозначності, асоціативності, образності, інтонаційної рухливості, приналежності до того чи іншого лексичного пласту (літературне, архаїчне тощо).

Варто зазначити, що опанування паремійним фондом у кожний віковий період відбувається по-різному, на кожному етапі становлення особистості школяра увага акцентується на певних особливостях прислів'їв, приказок і загадок. Таким чином, молодший шкільний вік є вирішальним у формуванні базових утворень психіки особистості. Це період соціалізації дитини, коли відбувається трансформація усєї комунікативної системи. Відповідно до положень сучасної психологічної теорії розвитку особистості молодшого школяра, у цьому віці вже наявний достатній перцептивний досвід. Діти починають успішно використовувати систему сенсорних еталонів, що дозволяє точніше визначати особливості предметів довкілля та намічається схильність до естетичного сприймання реальних об'єктів, проявляється емоційність, образність мислення, безпосередність реакцій.

Висновки. Переоцінити вплив малих фольклорних форм на дитячу свідомість, становлення характеру досить складно, оскільки вони є могутніми засобами розвитку та виховання малюків. Тому українські паремії як відголоски досвіду наших пращурів, забарвлені їхнім мудрим поетичним світосприйманням, як ніщо інше допомагають виховати в нащадках любов до рідної землі, культури та мови, оскільки в них зберігається народність, без якої людина – „тіло без душі”, якій залишається тільки „заснати закону розкладу і зникнути в

інших тілах, що зберегли самотність” [3, с.42]. Відтак, через паремії молодші школярі осягають красу вчинків, цінність життя й безмежну силу та різноманітність відтінків рідного слова. Ці короткі висловлювання освітлені внутрішнім естетизмом, емоційністю, що властиві молодшому шкільному віку.

Список використаних джерел:

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdilo-novu-kontsepsiyyu-patriotychnogo-vyhovannya/>
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.
3. Ушинський К.Д. Твори. В 6 т. Т. 2. Педагогічні статті та матеріали до „Детского мира” та „Родного слова”. Рад. шк., 1954. 449 с.

References:

1. Kontsepsiya natsional'no-patriotychnoho vykhovannya v systemi osvity <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdilo-novu-kontsepsiyyu-patriotychnogo-vyhovannya/>
2. Bekh I. D. Osobystist' u prostori dukhovnoho rozvytku. Kyiv: Akademvydav, 2012. 256 s.
3. Ushyns'kyu K.D. Tvory. V 6 t. T. 2. Pedagogichni statti ta materialy do „Det-skoho myra” ta „Rodnoho slova”. Rad. shk., 1954. 449 s.

Abstract. *The article analyzes the issues related to the patriotic education of younger schoolchildren with the help of folk poems.*

The relevance of the impact of small genre forms of folk art on the formation of student patriotism is substantiated. The importance of concise catchphrases in the concentration of civic feeling, which conveys practical life advice in an aesthetic form, is noted.

The article examines the importance of national paroemias as an active means of educating effective patriotism and establishing moral and ethical values. Aspects of aesthetic, moral and patriotic education due to the special component of the cultural stratum of the Ukrainian people are analyzed.

The importance of the subjective perception of paroemias in the process of assimilation is indicated, which allows the process of education to be carried out at the level of associations and emotions. Emphasis is placed on the formation of a positive ideal of a person, which contributes to the generation through proverbs and sayings of a personal view of real heroes. The possibilities of small genre forms in familiarizing with the historical aspects of the struggle for independence are presented. It is emphasized that the figures mentioned in the statements will serve as an element of the development of cognitive interest in the study of the history of the people, the analysis of the role of individuals in a certain era.

Emphasis is placed on systematicity in the process of working with paroemias for the informal assimilation of their educational potential.

Keywords: *national-patriotic education; Elementary School; education by means of Ukrainian proverbs, proverbs, sayings, riddles.*

Стаття надійшла до редакції 22.02.2023 р.

Стаття прийнята до друку 02.03.2023 р.